

O'ZBEK, INGLIZ VA QORAQALPOQ TILLARIDA MILLIYLIKGA YO'NALTIRILGAN NUTQ TAKTIKASI SIFATIDA TILAK VA ILTIFOT

Roza Turdiyeva

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Ingliz tili kafedrası katta o'qituvchisi

Email: turdievaroza@navoiy-uni.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek, ingliz va qoraqalpoq tillarida tilak va iltifotning nutq taktikasi hamda ularning o'zaro bir biriga o'xshashligi va farqlari tahlil qilingan. Odamlarning nutqiy xulq-atvori xususiyatlari, xushmuomalalik masalasining madaniyatlararo muloqotida o'rni ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: iltifot, tilak, xushmuomalalik, nutq etiketi, o'g'zaki muloqot.

ABSTRACT

This article describes wish and compliment concept in Uzbek, English and Karakalpak languages and analyzes their mutual similarities and differences. Also speech behavior features, the role and importance of politeness in intercultural communication is presented.

Key words: compliment, wish, politeness, speech etiquette, communication.

So'nggi o'n yilliklarda lingvistik tadqiqotlar antropomarkaziy yondashuviga va yangi majmua birliklarini qidirishga rioya qiladi. Olimlarning qiziqishi tillar va madaniyat-nutq va kommunikativ xatti-harakatlarda, lingvistik shaxs, nutq strategiyasi, nutq va nutq odob-axloq qoidalarini o'rganishga jiddiy qiziqish uyg'otmoqda (V. E. Goldin, 2009).

Elektron aloqa tarmog'ining ommaviyligi oshib borayotganligi, xalqaro tijorat aloqalarini rivojlantirish va chet tillar ommaviy axborot vositalarining ochiqqligi sababli zamonaviy aloqa madaniyatlar muloqotida bo'lib o'tadi. Shu sababli, suhbatdoshga yaqinlashishda ayrim qoidalarini bilish, ayniqsa muhim bo'ladi. Nutq muomalasi nutq madaniyati hamda nutq etiketi bilan bog'liq. Xushmuomalalik, kontseptual jihatdan, shubhasiz, universal va milliy dunyo tasvirining bir qismi hisoblanadi. Uning nutq etiketida lingvistik timsol - bu dunyo lingvistik suratining ajralmas qismi. Xushmuomalalikka har xil munosabat va uning namoyon bo'lish usullari ikki yoki undan ortiq madaniyat vakillarining dunyoga turli xil qarashlari muammosi bilan belgilanadi, buning sababi, aftidan, milliy til rasmidagi xushmuomalalikni baholash uchun mas'ul bo'lgan qismlardagi nomuvofiqliklar bo'lishi mumkin (H.P. Grice). Madaniyatlararo muloqotda xushmuomalalik haqidagi turli g'oyalarning to'qnashuvi tushunmovchilikning paydo bo'lishini, suhbatdosh (shu jumladan, butun etnik guruh vakillari) haqida noto'g'ri salbiy fikrning shakllanishini oldindan belgilab beradi.

Olimlarning tilak va iltifotni tasvirlashga harakat qilgan turlicha yondashuvlari, bir tomondan, bu hodisalarning ko'p qirrali lingvistik tabiatidan dalolat bersa, ikkinchi tomondan, atamalardan foydalanishda chegaralarni belgilashni talab qiladi.

Lingvistik adabiyotlarni ko'rib chiqish bizga iltifot va tilak hodisalari turli pozitsiyalar, ya'ni nutq aktlari nazariyasi, nutq janrlari nazariyasi, nutq strategiyasi va taktikasi kontseptsiyasi tilshunoslar tomonidan o'rganish obyektiga aylanib bormoqda, degan xulosaga kelishga imkon beradi (Brown Lucien). Tadqiqot rakursi va qo'yilgan maqsadlarga ko'ra, iltifot va tilakni quyidagicha tavsiflash mumkin: konsept, nutq harakati, nutq, janr, taktika. Odamlarning nutqiy xulq-atvorining xususiyatlari, xususan, nutq odobi birliklarini tanlash va ishlashning o'ziga xos xususiyatlari til o'rganuvchilar uchun asosiy bilimdir. Bunday shakllardan to'g'ri va o'rinli foydalanish qobiliyati muloqotdagi madaniy to'siqni olib tashlaydi va aloqa uzilishlarining oldini oladi.

Ma'lumki, madaniyatlararo muloqotdagi muvaffaqiyatsizliklarning asosiy sababi "muloqotchilardan birining boshqasining madaniyati haqida yomon ma'lumotga ega

bo'lishi" (Gudkov 2003), ammo faqat nutq odobi formulalarini bilish yetarli emas, maxsus ma'lumotlar ham mavjud. Ulardan foydalanishda: nutq odobining u yoki bu shaklini tanlash muloqot holatining xususiyatlariga, muloqot qiluvchilarning yoshi, jinsi va ijtimoiy xususiyatlariga bog'liq va ularni bilish zarur.

Ikki yoki undan ortiq madaniyat vakillarining xushmuomalalikka nisbatan tabaqalashtirilgan munosabati va uning namoyon bo'lish usullari dunyoning turli xil qarashlari muammosi bilan belgilanadi. Ong "tasvirlari"ning bunday to'qnashuvi natijasi tegishli lingvistik shakllarning o'zaro ta'siri - lingvokulturologik interferentsiya bo'lib, u ona tilida bo'lmagan nutqda bir qator o'ziga xos buzilishlarda namoyon bo'lishi mumkin.

So'nggi paytlarda ko'plab tadqiqotchilar asosiy sababni madaniyatlararo muloqotda tushunmovchilik tillardagi farq emas, balki muloqotchilarning milliy ongidagi farq deb ta'kidlaydilar. Dunyoqarashning markazida har bir xalqning o'ziga xos ijtimoiy stereotiplar tizimi, subyekti mavjud ma'nolar, shuning uchun inson ongi doimo etnik jihatdan shartlangan. "Muloyimlik masalasini madaniyatlararo aspektida ko'rib chiqish kerakligi turli madaniyatlarda xushmuomalalikni tushunish har xil ekanligidan kelib chiqadi. Masalan, ba'zi xalqlarda xushmuomalalik bu ehtirom va hurmat bilan bog'liq bo'lsa, boshqalarda - kamtarlik bilan, yana boshqa xalqlarda esa – boshqalarga namoyishkorona e'tibor bilan tushunilishi mumkin" (Ostyakova, 2020). Shunday ekan, bir xalqni boshqasiga nisbatan odobsiz yoki odoblroq deyish noto'g'ri. Xushmuomalalik nimadan iboratligini tushunish va tushuntirish madaniyat va ijtimoiy munosabatlarning xususiyatlarini hisobga olish orqali amalga oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V. E. Goldin Etiket va nutq, 2009
2. H.P. Grice. "Mantiqiy va og'zaki muloqot"// Lingvistik pragmatika
3. D. B. Gudkov. Madaniyatlararo muloqot nazariyasi va amaliyoti, 2003
4. G. A. Ostyakova. "Xushmuomalalik" tushunchasining tarkibiy va funktsional xususiyatlari, 2020